

ЗА НАИМЕНОВАНИЯТА КІРТІ / قبطی / - ÇINGENE / چينكانه / - ЦИГАНИ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ И Р. ТУРЦИЯ

Георги А. Георгиев

докторант към катедра История на България, Исторически факултет, Софийски университет
„Св. Климент Охридски“

Резюме: Темата за живота, бита и историята на циганите, колкото и да е трудоемка, поради липсата на автентичен изворов материал и ползването на косвени данни, е будила и продължава да буди изследователски интерес. Проблематиката, с която се занимава настоящото изследване, е слабо осветена от изследвачите на циганския етнос както у нас, така и в чужбина, а като привърженик на направлението *Исторически позитивизъм* смятам, че проучването на миналото на речения етнос трябва да включва и произхода на името, с което пътува във времето и пространството. Поради това задачите на изследването са да проучи произхода, значението, начина на употреба и формиране на названията „Къпти“ и „Чингене“, с които във вековете е именуван и регистриран циганският етнос в османската администрация, и поради каква причина в съвременния турски е предпочетено наименованието Çingene / چينكانه /, а е изоставено Kiptî / قبطی / - Цигани.

Ключови думи: цигани (Kiptî / قبطی / - Çingene / چينكانه /), османотурски документи; Мустафа Кемал Ататюрк.

Georgi A. Georgiev – g.a.georgiev72@abv.bg

PhD student in the Department History of Bulgaria, Faculty of History, Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Kiptî / قبطی / - Çingene / چينكانه / Gypsies in The Ottoman Empire and Republic of Turkey

Abstract: The topic of the life, lifestyle and history of the Gypsies, however laborious, due to the lack of authentic source material and the use of indirect ones, has aroused and continues to arouse research interest. The problems discussed in this study are insufficiently covered by the researchers of the Gypsy ethnicity both in Bulgaria and abroad, and, following the direction of the Historical Positivism, I believe that the study of the said ethnicity’s past should also include the origin of the name by which this ethnicity travels through time and space. Therefore, the purpose of this study is to investigate the origin, meaning, way of use and formation of the names “Kiptî” and “Chingene” by which the Gypsy ethnicity was named and registered in the Ottoman administration over the centuries, and to inquire for what reason the name Çingene / چينكانه / is preferred in modern Turkish while Kiptî / قبطی / - Gypsies was abandoned.

Keywords: gypsies (Kiptî / قبطی / - Çingene / چينكانه /), Ottoman Turkish documents, Mustafa Kemal Atatürk.

Темата за живота, бита и историята на циганите, колкото и да е трудоемка, поради липсата на автентичен изворов материал и ползването на косвени данни, е будила и продължава да буди изследователски интерес, вследствие на което различни аспекти на въпросната тематика са разработени в дълбочина, а други стоят в очакване да станат обект на внимание.

Настоящият текст представя резултатите от текущо проучване по една почти неразработвана тематика, а именно: произход, значение, начин на употреба и формиране на названията „*Къпти*“ и „*Чингене*“, с които във вековете е именуван и регистриран циганският етнос в документацията на османската администрация, както и каква е причината наименованието *Kıptî* /قبطى/ - *Цигани*, да бъде изоставено и да се предпочете в съвременния турски език употребата на *Çingene* /چینگانه/ за идентификация на представителите на циганския етнос.

Обективността изисква да поясня употребената малко по-горе дума *почти*: В редица изследвания на историята на циганите, авторите, макар и с различни от поставените тук задачи, засягат обектите на проучването ми, по един или друг начин, но без да влизат в дълбочина, тъй като за тях те са второстепенни.

Друго необходимо уточнение е, че в изложението съм се придържал към предпочитаното от мен наименование *Цигани*, с което недвусмислено се присъединявам към заявената от Елена Марушиакова и Веселин Попов (2012) позиция, че е препоръчително да се борави с наименованието, съпътствало етноса, чрез което през вековете е било регистрирано тяхното присъствие в един или друг регион по света¹.

Задачата, която си поставя настоящото изследване е трудоемка, поради липсата на автентичен изворов материал, който да засвидетелства циганското присъствие в един или друг географски регион през вековете. Заместител на такъв се явяват османотурските документи, които в рамките на съществуването на Османската империя (XIV – XX в.) дават

¹ „Призивите за замяна на названието ‘цигани’ с ‘роми’ в публичната реч обаче, имат своята истинска и неоспорима обосновка, поради една друга причина. В редица, макар и далеч не във всички, езици, включително и в българския език, самата дума ‘цигани’ и нейните производни, както и свързани с тях изрази (напр. ‘циганска работа’, ‘лъже като циганин’ и т.н.) са придобили негативни конотации (вторични, контекстуални значения) и затова в ежедневието често пъти може да се използват и в обиден смисъл. Отделен въпрос е дали това е най-сериозният проблем на циганите в Източна Европа и най-вече е дали замяната на названието на една общност с друго може да премахне съществуващите негативни обществени нагласи към нея, или напротив, дали няма с течение на времето новото название ‘роми’ да придобие същите негативни конотации и обидно звучене.“ Повече за етнонимите, ендонимите и екзонимите на общността, Вж. Мурушиакова, Е., В. Попов. *Цигани в Източна Европа*. Курс лекции. София: Парадигма, 2012, с. 7 - 25.

сигурни сведения за общността: пространствено позициониране, поминък, вяра и начин на живот. Именно те са и основните извори на моето проучване.

Преди основното изложение искам да направя и уговорката, че настоящият текст няма претенции за изчерпателност, а е само кратко представяне на изследването ми до момента.

Придържайки се към горното, изложението се основава на историческия позитивизъм на Огюст Конт (1798 – 1857) и сравнителния метод, въведен у нас от Иван Шишманов (1862-1928). Също така не съм следвал хронологическата последователност на използваната литература; т.е. в началото структурата на изложението е организирана от по-нови към по-стари изследвания, а в заключителната част, организацията е в обратен порядък.

Циганската общност не оставя собствени сведения за себе си и своето минало, но през османските документи, в които биват регистрирани и с двете названия – *Kıptî* и *Çingene*, общността става видима за себе си и света, макар и в строго фиксирана рамка. В същите документални свидетелства се открива и едно хибридно наименование *Коптско-циганска общност*, за която турският независим изследовател Ясин Ерсин казва, че е обитавала населено място, наречено по време на империята *Караферие* (днес град Бер в Егейска Македония) и че: *коптско-циганската общност е една от многото общности, които не са успели да намерят място в големи исторически събития* (Ерсин 2023: 148). Фактът, че остава в периферията на големите исторически събития, наред с оскъдните сведения за миналото на циганската общност, превръща голяма част от свързаните с нея въпроси в твърде дискуссионни.

Подобно мнение, като това на турския колега, споделя и видната наша османистка Светлана Иванова, която пише, че: *Ромите не са ни оставили автограф за своето минало, не разполагаме с наративи и документи, съставени от тяхна среда. Така историята на циганите може да бъде реконструирана само по чужди свидетелства. От XV в. нататък, съществено място сред тях заемат османските държавни документи* (Иванова 2012: 23)².

В труда на Марушиакова – Попов, се натъквам на следното: *под названията ‘кѣпти’ (копти, т.е. идващи от Египет) или ‘чингене’ (според някои етимологии от Чин-Мачин, което е турското название на Китай) циганите са отразени в различни документи на османската държавна власт и на местната администрация* (Марушиакова, Попов, 2012:

² В цитата на видната ни османистка Св. Иванова се откриват елементи на сходства с административния подход на османците: и те използват през цялото си съществуване две понятия за идентификация на циганите в своите документи, и в цитираните няколко реда се открива употребата на двете актуални наименования: Роми и Цигани. Това сравнение показва известна цикличност в историята.

29). Сведението е важно, макар и доста обзорно (понеже изследването им има други цели и задачи), а и е съотносимо към време, в което османците вече са завладяли и наложили своите закони и администрация на Балканите.

Друг изследовател на темата, Кети Мирчева, установява, че: *в местния фолклор се употребява както името Цигани, така и наименованията Агупци/Егупци, които според нея, са използвани на Балканите още в предосманския период* (Мирчева 2003: 159-182).

От изложеното до тук стават видни още две наименования, с които са били идентифицирани циганите в османския период: *Коптските-цигани* на Ерсин и *Агупци/Егупците* на Мирчева; т.е. в османския период сред живия говорим език, който хората са ползвали при свободно общуване, са били в обращение четири наименования на циганите: *Къпти, Чингене, Агупци/Егупци и Коптски-цигани*³.

От османските архивни документи се разбира, че наименованията *Къпти* и *Чингене*, със сигурност са използвани от османския административен апарат; но за другите две положението става твърде несигурно и без допълнително самостоятелно проучване тезисите стават лесно оборими. От друга страна, двете наименования *Къпти* и *Агупци*, са с общ корен – *хора идващи от Египет* и *Египтяни*, но значението на думата *Чингене*, е само *Циганин* и по-долу ще бъде разгледана по-обстойно.

След като, според Мирчева, преди османския период на Балканите циганското население е познато като *хора идващи от Египет*, логично е да се заключи, че османците възприемат, а не създават названието *Къпти*, за да могат по-лесно да ги идентифицират. Следователно, названието *Къпти* не е османска креатура и долната времева рамка трябва да бъде изместена още по-назад във времето. Това се явява и основната причина да се върна към изследването на споменатия по-рано турски колега Ясин Ерсин, който посочва, че: *На първо място, можем да заявим, че думата „Qibt“, идва от арабския еквивалент на „gupt“, който на свой ред е коренът на думата „aiguptos“* (Ерсин 2023: 149). В проучване на друг известен турски изследвач Мурад Камил⁴ (Kamil 1986), на което Ерсин се позовава, се ползва думата *Къпти* както за идентификация на гърци⁵, така и за египтяните, и за жителите на

³ Въпросът за броя на наименованията на циганите по време на османското владичество е тема на самостоятелно изследване. Тъй като, съдейки по речника на Н. Геров, циганите са били наричани с доста имена, повечето от които с негативна конотация, но колко от тях са били употребявани от османската администрация в обширната и многолика документация е въпрос, който заслужава да се проучи. А такава информация би могла да се извлече от османотурския архивен фонд ОАК и НПТА на НБКМ.

⁴ Мурад Камил (1907-1975), египетски учен и преподавател по древни и съвременни езици.

⁵ Тук трябва до поясня, че се визира онова гръцко население, което е живеело в Египет преди и след османското нашествие, за което ще стане дума по-долу.

делтата на Нил. В допълнение, Ерсин посочва, че коренът „*Gypt*“ е оригиналът на думите *Копт* и *Египет*, в западните езици.

Тук ми се струва важно да се отбележи, че след въвеждането на християнството в Египет названието *Къпти* става идентично с *Християнските-копти*, така че името на християнския народ в Египет започва да се изразява по този начин. Но, отново според Ерсин, не трябва да се приема, че *Коптско-циганската общност* е идентична с т. нар. *Християни-копти* в Египет. Названието *Копти* е дадено на населението в Египет, приело християнството за своя религия, но това население не е идентично с *Коптско-циганската общност*, населявала територията на Османската империя. Когато мюсюлманите завладяват Египет през VII век, те го определят като *Дар ал-Кибт*⁶, според Ерсин. Завладявайки Египет, мюсюлманите не разграничават циганите от останалото местно население, вследствие на което започват да ги наричат с познатото за региона наименование *Къпти*. То се приема (според мен погрешно) и от османците, които на свой ред също не разграничават *Християните-копти* от *Коптско-циганската общност* в империята. През VII в., когато се случва завладяването на Египет от мюсюлманите, Западната римска империя вече не съществува, а Източната се тресе от нахлуванията на славянски племена, но важното в случая е, че през VII в. християнството вече е единствената официална религия в Източната римска империя, а надигащото глава мюсюлманство се превръща в най-голямата заплаха както за духовността, така и за физическото съществуване на Източната римска империя, известна като *Византия* (съществувала от 330 до 29.05.1543 г.). От вече цитирания Курс лекции на Марушиакова-Попов, се разбира, че: *Заселването на циганите в Мала Азия и на Балканите, в земите на Византийската империя, се датира приблизително в периода XII-XIV в., макар че има данни и за вероятно по-ранното им присъствие в тези земи* (Марушиакова, Попов 2012: 29)⁷.

⁶ Дар ал-Кибт – Дом на Египет, според скромните ми познания по Османотурски език.

⁷ Повече за историята на циганите във Византия, Вж.: KIPTİLER - TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr>

*В изследване на византийските цигани се предполага, че думите gypsy на турски, zingari на италиански, tsiganes на френски и zigeuner на немски идват от „adsincani“. Вероятно думите „atsinganos“ (гръцки), „acigan“ (български), „cygan“ (полски), „sigani“ (словашки), „zingari“ (италиански), „tsiganes“ (френски), „zigeuner“ (немски), „cingarus“ (латински), „sigano“ (португалски) и „chingane“ (турски) произлизат от понятието „athinganoi“. Употребата на думата под формата на „сингар“ в Месопотамия показва, че думата „зингар“, поне в Индия, тук се е превърнала в „сингар“, а в по-късни периоди е станала „циганин“ и „циганин“ в Анадола, като по този начин е преминала думата от Изток на Запад. Въпреки че има някои истории за произхода на името циганин, не е известно как и от кой източник се хранят и повечето от тях се основават на въображаеми и измислени слухове. [Цитатът е от Енциклопедия на исляма, а по-долу помествам на съвременен турски и електронния му превод на български език с данни за самата статия: - *Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2020 yılında Ankara'da basılan (gözden geçirilmiş 2. basım) EK-1. cildinde, 291-294 numaralı**

След като, според Марушиакова-Попов има сведения, че цигани се подвизават във Византийската империя, според Мирчева в предосманския период са били наричани *Агупци/Егупци*, а според Ерсин коренът *Гупт* е оригиналът на думите *Копт* и *Египет* в западните езици, стигам до извода, че названието *Къпти* не е и арабска креатура, т.е. то е абсорбирано от мюсюлманите при завладяването на Египет. Което извежда на преден план хипотезата, единствено възможна според мен, че произходът на наименованието *Къпти*, ползвано от османската администрация, колкото и смело да прозвучи, е с *Гръцки произход*. Понеже и при най-повърхностното търсене в мрежата се натъкнах на древногръцкото изписване на Египет, което е *Aígyptos (Αἴγυπτος)*, а и ранногръцките (Линеар Б) плочки е изписано като: *a-ku-pi-ti-yo*. А то никак не е невъзможно във времето да е изгубило първоначалната си форма и на по-късен етап да е придобило формата *Копти*, съответно модифицирано от арабите като *Къпти*.

В Турско-българския речник на РИВА названието *Kıpti (kıpti)* е стара арабска дума и означава – *Египтянин, Циганин (Академичен Турско-български речник 2020: 291-294)*. Но, според мен, то е съществувало много преди арабското завоевание през VII в., което поражда и твърдението ми, че названието *Къпти* е с гръцки произход, абсорбирано от арабите, а османците на свой ред го възприемат от тях. Както възприемат тяхното т. нар. арабографично писмо, понеже на него е написан Коранът.

Ако разсъжденията ми по-горе се възприемат от филолози, ономасти, историци и т.н. учени като правилни или поне ориентирани в правилната посока (винаги има още какво да се изследва), то възможно ли е второто наименование *Чингене* да е с мюсюлмански (арабски) произход? Във вече споменатия речник откривам, че названието е с персийски произход и означава – *Циганин (Академичен Турско-български речник 2020: 290)*.

Цитираната по-горе видна наша османистка – Светлана Иванова, публикува превод на извлечение на данните за ромите в османския кратък регистър *ТД 370*, в което и двете названия *Къпти* и *Чингене* присъстват успоредно, с лек превес на наименованието *Чингене* в конкретния документ (Иванова 2011: 57-83), но тя поддържа тезата, че като цяло в османотурските документи по-често се употребява *Къпти*. Позовавайки се на нея, Марияна Фъркова⁸ в статията си *Ромите на Балканите по време на Османската империя*, отбелязва:

sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız. – Тази статия е Анекс-1 на TDV Енциклопедия на исляма, публикувана в Анкара през 2020 г. (преработено 2-ро издание). Информацията е идентична като текст и страници с тази В: Пешева, Е., А. Махдави, Х. Фиюзи, Р. Мерхаз 2009 Пресийско – български речник. Авторски колектив: Пешева, Е., А. Махдави, Х. Фиюзи, Р. Мерхаз. Под научната редакция на: Иво Панов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2009, 291 – 294.]

⁸ Марияна Фъркова – Институт за изследване на общества и знанието при БАН.

ромите, наричани *къпти* (*къптиян* мн.ч.), по-рядко – *ченгяне* (Фъркова 2012: 73). Т.е. Фъркова, позовавайки се на Св. Иванова, пояснява, че администрацията на *Баб Али*⁹ много по-често ползва *Къпти*, отколкото *Чингене*. Моето обяснение на това явление в отложените от османската администрация документи е, че по-високо образованите съставители на един или друг османски документ ползват *Къпти*, а по-ниско образованите ползват по-често използваното в живия турски език *Чингене*, за определяне на етнически произход, но по-подробно тази теза ще бъде развита в докторската ми дисертация.

Тук отново ще се позова на Ясин Ерсин, който също търси произхода на думата *циганин* и в изследването си преминава през всичко онова, което се среща в научни и ненаучни издания, като тезата за произхода на *циганите* от *Индия*, успоредно с цитиране на съвременните им наименования, употребявани в различните страни по света, като *Цигойнер* в *Германия* например, и *Фараонепе*, хора на *фараона* в *Унгария*. Ерсин също подкрепя тезата, че *циганите* произхождат от *Индия* и обръща внимание на произхода на думата *циганин*, т.е. спуска се още по-дълбоко в проблематиката и казва следното: *някои учени смятат, че думата циганин идва от „чандала“, дадена на „парии“ в брахманските писания. Има обаче и такива, които казват, че тя е свързана с думата „athinganus“. Поради факта, че произходът им се намира в Индия, е прието, че те произлизат от това име във връзка с общността, наречена „зингар-чангар“, което означава „любител на музиката“ (Ерсин 2023: 149).*

От казаното до тук може да се заключи, че през цялото си съществуване османската администрация по-рядко е използвала в отложените от нея документи наименованието *Чингене*. И тук логично идва въпросът: след като османската администрация не го ползва често, защо тогава наименованието *Чингене* се явява по-удобно за идеите на *Мустафа Кемал Ататюрк* (1881 – 1938), отколкото *Къпти*?

През 1929 г. французинът *Жан Мелиа* издава книга със заглавие *Мустафа Кемал или нова Турция*, в която се говори за неговите възгледи и реформаторска дейност, и където се посочват някои от причините за предприетата от *Ататюрк* езикова реформа през 1926 – 1927 г., като се отбелязва, че: *когато започвали да пишат европейци и турци, веднага проличавала разликата; т.е. че турците са от Ориента, а не от Европа. А Мустафа Кемал се стремил да ги направи европейци* (Мелиа 1929: 114-115).

В същия дух, но с по-голяма конкретика, пише и *Ерик Цюрхер*, в книга посветена също на *Мустафа Кемал*, в която отбелязва: *Член 5 от партийната програма от 1927 г.*

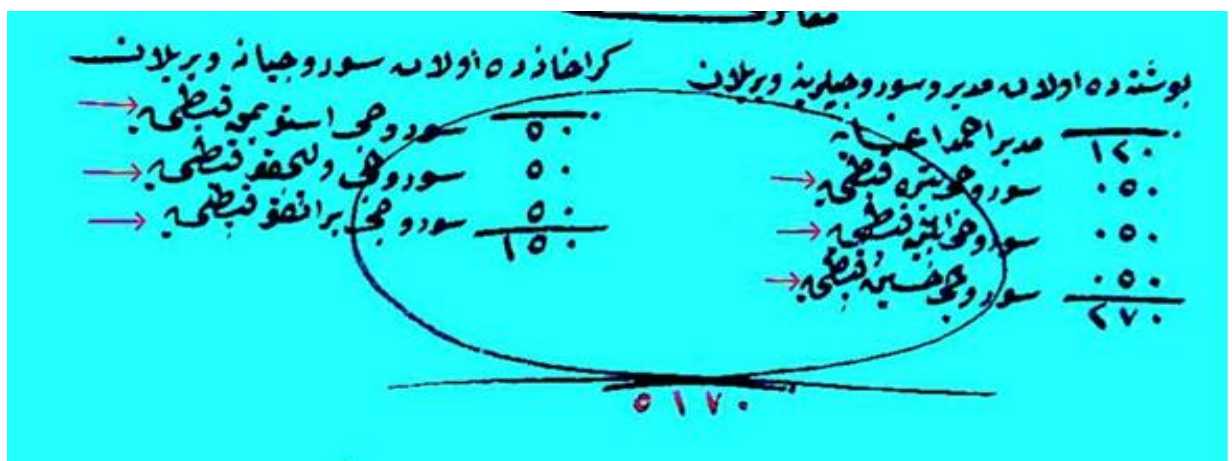
⁹ Едно от многото наименования на Високата порта: *Bab Aly* – Високата порта (Тилков, Ст. 1896: 80)

обявява разпространението на турския език и култура за ръководен принцип, тъй като „между сънародниците единството на езика, чувствата и мислите формира най-силната връзка“ (Цюрхер 2010: 232).

Така през 1927 г. арабографичното писмо е заменено с латинското писмо, с което се изоставя названието *Къпти*, като част от османското наследство, от което *Новата републиканска власт* се стреми да се разграничи, в името на бъдещето на републиката, и дава предимство на говоримия, живия език на населението, в който названието *Чингене* присъства много по-осезаемо. Това, според мен, е основната причина, поради която Ататюрк и хората около него, изоставят реториката на османската администрация в миналото и поемат по пътя на светската република, ведно с думи, които се ползват в живия народен език, използван от републиканската власт като сплав за изграждането на новата модерна турска нация.

Ако от гореизложеното в общи линии бе очертан произходът на понятието *Къпти*, то наличният изворов материал не позволи да се отиде по-далеч от набелязване на основни точки за бъдещи проучвания във връзка с произхода на названието *Чингене*. А дали Ерсин има право, че наименованието *Циганин* идва от *Зингар-чангар*, т.е. от любител на музиката или има друг произход, надявам се в бъдещите ми проучвания да попадна на египетски или османотурски извори, чрез които да бъдат изяснени, ако не напълно, то в по-голяма дълбочина въпроси, които тук останаха ненапълно или половинчато изяснени.

Изображение № 1. Със стрелки е отбелязано изписването на наименованието *Къпти* в османотурски ръкописен документ.

Цитирана литература:

Ерсин, Я. 2023. *Социално-демографска структура на Караферските Копти в Османската империя.* В: Международно списание за икономика, политика, хуманитарни и социални науки, 6 (2), 2023. [**Ersin, Ya. 2023.** Sotsialno-demografaska struktura na Karaferskite Kopti v Osmanskata imperia. Mezhdunarodno spisanie za ikonomika, politika, humanitarni i sotsialni nauki, 6 (2), 2023.]

Иванова, С. 2012. *Щрих от историята на ромите в българските земи в началото на XVI в.* В: Население, бр. 3-4. София: БАН, с. 23–52 [**Ivanova, Sv. 2012.** Shtrih ot istoriyata na romite v balgarskite zemi v nachaloto na XVI v. – V: Naselenie, br. 3-4. Sofia: BAN, s. 23–52]

Марушиакова, Е. Попов В. 2012. *Цигани в Източна Европа.* Курс лекции. София: Парадигма. [**Marushiakova, E. Popov. V. 2012.** Tsigani v Iztochna Evropa Kurs lektsii. Sofia: Paradigma.]

Мелиа, Ж. 1929. *Мустафа-Кемалъ или Нова Турция.* Превод: Ал. Папанчевъ. София: Печатница „Ел. Петковъ“, 1929. [**Melia, Zh. 1929.** Mustafa-Kemala ili Nova Turtsia. Prevod: Al. Papancheva. Sofia: Pechatnitsa „El. Petkova“,.]

Мирчева, К 2003. *Циганите в българската словестност през XIX век.* В: Балканските идентичности в българската култура. Съставител: Николай Аретов, т. 4, 159 – 182. [**Mircheva, K. 2003.** Tsiganite v balgarskata slovestnost prez XIX vek. V: Balkanskite identichnosti v balgarskata kultura. Sastavitel: Nikolay Aretov, t. 4, 159 – 182.]

Фъркова, М. 2012. *Ромите на Балканите по време на Османската империя.* В: Население, бр. 3-4. София: БАН, 72 – 90. [**Farkova, M. 2012.** Romite na Balkanite po vreme na Osmanskata imperia. V: Naselenie, br. 3-4. Sofia: BAN, 72 – 90.]

Цюрхер, Е. 2010. *Младотурското наследство и изграждането на нацията. От Османската империя до Турция на Ататюрк.* Лондон: I.V.Tauris & Co Ltd, с. 232. [**Zürcher, E. 2010.** The young turk legacy and nation building. From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey. London I.V.Tauris & Co Ltd,]

Kamil, M.1986. *Coptic Egypt.* Cairo, 1986.

Речници:

Добрев, И. 2009. *Академичен Турско-български речник – 45 375 речникови единици.* Под научната редакция на: проф. д-р Иван Добрев. София: РИВА, 2009. [**Dobrev I. 2009.** Akademichen Tursko-balgarski rechnik – 45 375 rechnikovi edinitisi. Pod nauchnata redaktsia na: prof. d-r Ivan Dobrev. Sofia: RIVA, 2009.]

Тилковъ, С. 1896. *Малък Турско-български рѣчникъ.* Издание и печатъ на книжарницата К. Г. Самарджиевъ & С – ие, Солунъ и Прилѣпъ. Солунъ: Скоропечатница на С. Муартори С – ие, 1896. [**Tilkov, St. 1896.** Malak Tursko-balgarski rechnik. Izdanie i pechat na knizharnitsata K. G. Samardzhiev & S – ie, Solun i Prilep. Solun: Skoropechatnitsa na S. Muartori S – ie,.]

Пешева, Е., А. Махдави, Х. Фиюзи, Р. Мерхаз 2009. *Пресийско – български речник.* Авторски колектив: Пешева, Е., А. Махдави, Х. Фиюзи, Р. Мерхаз. Под научната редакция на: Иво Панов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [**Pesheva, E., A. Mahdavi, H. Fiyuzi, R. Merhaz 2009.** *Presiysko – balgarski rechnik.* Avtorski kolektiv: Pesheva, E., A. Mahdavi, H. Fiyuzi, R. Merhaz. Pod nauchnata redaktsia na: Ivo Panov. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.]

Архив:

НБКМ – Оп. отдел, ф, 165 – А, сиг.: D – 522.

Интернет източници :

КИПТÎLER-TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr>
(19.09.2024)